

ОСОБЛИВОСТІ ВЗАЄМОЗВ'ЯЗКУ ЕКЗИСТЕНЦІЙНИХ ПОТЕНЦІЙ ОСОБИСТОСТІ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ НА ОСНОВІ КОРЕЛЯЦІЙНОГО АНАЛІЗУ

Стаття присвячена дослідженню актуальної проблеми – психологічних змін екзистенційної наповненості особистості військовослужбовців в контексті розвитку екстремальних подій в Україні. Особливу значущість у даному контексті набувають знання про те, що тривале перебування в умовах надзвичайної ситуації, з психологічної позиції, характеризується негативним впливом на психіку військовослужбовців широкого спектра загрозливих чинників. На основі проведеного кореляційного аналізу встановлено, що у досліджуваних немає виражених екзистенційних проблем.

Ключові слова: екзистенція, екстремальні події, військовослужбовець, екзистенційна загроза, зона бойових дій.

Постановка проблеми. Проблеми, що пов'язані з осмисленістю життям, самотрансценденцією, свободою, відповідальністю та смисложиттєвими орієнтаціями людей, які перебували в екстремальних, пов'язаних з ризиком для життя умовах діяльності, є дуже актуальна на сьогоднішній день. Це обумовлено перш за все тим, що в усьому світі спостерігається стійка тенденція до збільшення чисельності техногенних катастроф, аварій, стихійних лих та військових конфліктів, які так чи інакше впливають на особистість. Схожі тенденції спостерігаються і в Україні. Участь у екстремальних ситуаціях, пов'язаних з ризиком для життя, травмуюче впливають на психічне здоров'я, стан і поведінку їх учасників.

Професійна діяльність військовослужбовців постійно пов'язана з дією чинників, які створюють екстремальні ситуації. Найбільш поширеними з них є такі, що можуть ускладнити професійну діяльність військовослужбовців – це небезпеки і часте виникнення непередбачуваних надзвичайних ситуацій, високий ступінь відповідальності, тривале емоційне напруження. Тому процес адаптації військовослужбовців до екстремальних чинників забезпечується психологічною стійкістю військовослужбовців до екстремальних ситуацій.

Ще більш своєрідним є досвід військових, що приймають участь в зоні проведення бойових дій – їх відносять до групи людей з підвищеним ризиком виникнення екзистенційних проблем. Психологічні наслідки участі в бойових діях призводять до того, що в умовах вже мирного часу у військових відбувається негативні зміни у ракурсі «екзистенційної виконавчості», деформація смисложиттєвих орієнтацій. Ці зміни впливають на всі рівні людського існування і призводять до стійких особистісних змін військовослужбовців.

Метою статті є дослідження особливостей загострення екзистенційних проблем в екстремальних умовах життєдіяльності військовослужбовців.

Результати теоретичного дослідження. Проблема екзистенційних загроз почала досліджуватись ще у давні часи. Водночас, сучасні реалії засвідчують актуальність цієї тематики, оскільки вона здійснює вплив на всі рівні людського буття: біологічну, соціальну, персональну, самоідентичність, трансцендентність і детермінує особистісні зміни.

Різним аспектам дослідження даної проблематики присвячені роботи вітчизняних та зарубіжних науковців. Витоки досліджень особистості пов'язані з дослідницькою роботою західних психологів, таких як А. Ленгле, А. Маслоу, К. Роджерс, Ф. Перлз, Дж. Б'юдженал, Е. Фромм, Р. Мей, І. Ялом, Л. Фосс. Розвиток сучасної екзистенційної психології пов'язаний з такими іменами, як Е. Спінеллі, В. Франкл, А. Ленгле, Л. Бінсвангер, С. К'еркегор, М. Хайдеггер. Розвиток екзистенційних ідей у вітчизняній психології знаходимо у трактуванні людського вчинку В. Роменця, суб'єктного підходу В. Татенка, життєвого світу Т. Титаренко, екзистенційної гри В. Москальця, потенціалу людського буття І. Манохи, психології смислу Д. Леонт'єва та ін.

На думку Д. Леонт'єва, екзистенційна загроза – це загроза, яка ставить під сумнів подальше існування об'єкта в його якісно ціннісному стані, тим самим вимагаючи прийняття невідкладних, надзвичайних заходів, які можуть врятувати об'єкт від загибелі [1].

Проте ідея про існування позитивних, ресурсних складових досвіду переживання важких подій і потрясінь не раз обґрунтовувалася як філософами, так і психологами [2; 5]. Екстремальна ситуація переживається особистістю по-різному, з одного боку, може завдати руйнівної дії, підвищуючи рівень тривоги і незадоволеності, почуття безпорадності і безнадійності, що може призвести до виникнення екзистенційних проблем, а з іншого – надати життю сенс, зробити його повнішим і змістовнішим [3; 4].

Методика та процедура дослідження. З метою дослідження стану екзистенційних проблем, сенсу життя та виявлення психологічних чинників, що можуть на це впливати проведено емпіричне дослідження серед бійців, що повернулися із зони проведення антитерористичної операції на місце дислокації в Академію сухопутних військ ім. гетьмана Петра Сагайдачного м. Львова та які перебувають на стаціонарному лікуванні у реабілітаційному відділенні Військово-медичного клінічного центру Західного регіону, у дослідженні пройшли тестування 50 осіб.

На підставі цього були вибрані наступні методики для проведення емпіричного дослідження: 1) методика «Шкала екзистенції» А. Ленгле та К. Орглер; 2) методика «Дослідження суб'єктивного контролю»; 3) методика «Оцінка рівня особистісної тривожності (за Ч.Д. Спілбергером)»; 4) методика «Оцінка рівня домагань»

В.К. Горбачевського (структура мотивації)»; 5) методика «Тест смисложиттєвих орієнтацій (СЖО)» Д. Леонтьєва.

Аналіз результатів дослідження. Згідно отриманих результатів кореляційного аналізу на основі лінійної кореляції Пірсона, з'ясовано, що локус контролю – або керованість життям перебуває в прямому зв'язку із шкалою самодистанціювання ($r = 0,48; p \leq 0,01$), відповідальність ($r = 0,95; p \leq 0,01$), інтернальність ($r = 0,68; p \leq 0,01$), пізнавальний мотив ($r = 0,51; p \leq 0,01$), змагальний мотив ($r = 0,41; p \leq 0,01$), мотив самоповаги ($r = 0,86; p \leq 0,01$), оцінка свого потенціалу ($r = 0,59; p \leq 0,01$), закономірність результатів ($r = 0,43; p \leq 0,01$) (рис. 1.).

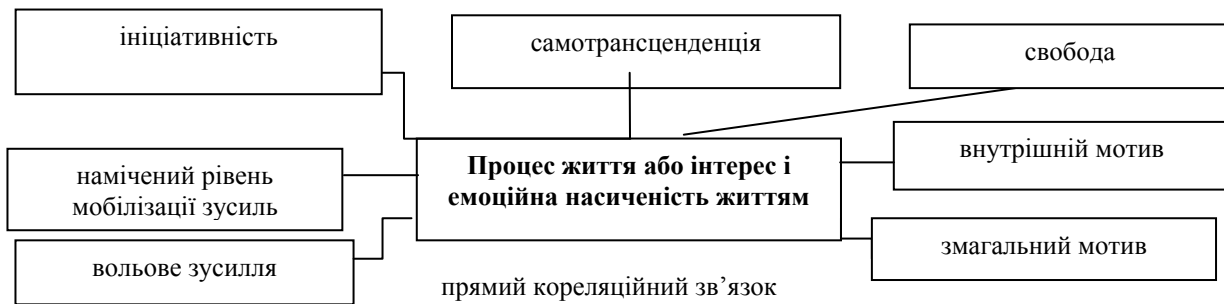

Рис. 1. Кореляційна плеяда 1: локус контролю – або керованість життям

Отримані кореляційні зв'язки вказують на те, що людині дано контролювати своє життя, вільно ухвалювати рішення і втілювати їх у життя, ставити перед собою все більш і більш складні цілі у виконуваний діяльності.

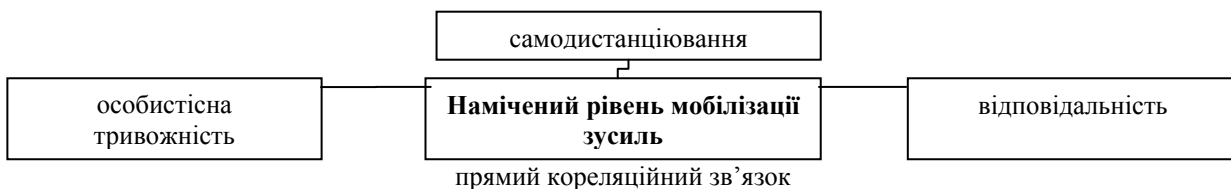
Процес життя або інтерес і емоційна насиченість життям перебуває в прямому кореляційному зв'язку із шкалою самотрансценденція ($r = 0,51; p \leq 0,01$), свобода ($r = 0,88; p \leq 0,01$), внутрішній мотив ($r = 0,53; p \leq 0,01$), змагальний мотив ($r = 0,71; p \leq 0,01$), вольове зусилля ($r = 0,40; p \leq 0,01$), намічений рівень мобілізації зусиль ($r = 0,76; p \leq 0,01$), ініціативність ($r = 0,59; p \leq 0,01$) (рис. 2.).

Отже, отриманий розподіл кореляційних зв'язків характеризується наступними особливостями, а саме те, що зміст цього кореляційного графу співпадає з відомою теорією про те що єдиний смисл життя полягає в тому, щоб жити. Цей показник засвідчує те, як сприймають респонденти сам процес свого життя як цікавий, емоційно насичений і сповнений смислу, також при цьому можуть додавати повноцінного смислу спогади минулого або націленість в майбутнє.

Рис. 2. Кореляційна плеяда 2: процес життя або інтерес і емоційна насиченість життям

Намічений рівень мобілізації зусиль (рис. 3) перебуває в прямому кореляційному зв'язку із шкалою самодистанціювання ($r = 0,52; p \leq 0,01$), відповідальність ($r = 0,48; p \leq 0,01$), особистісна тривожність ($r = 0,58; p \leq 0,01$).

Рис. 3. Кореляційна плеяда 3: намічений рівень мобілізації зусиль

Отриманий розподіл кореляційних зв'язків характеризує наявність або відсутність в житті досліджуваних цілей на майбутнє, які надають життю смислу, спрямованості і тимчасової перспективи. Разом з тим, ми можемо характеризувати не тільки цілеспрямовану людину, але й протектора, плани якого мають реальну опору в теперішньому часі і підкріплюються особистісною відповідальністю за їх реалізацію.

Вольове зусилля (рис. 4) перебуває в прямому кореляційному зв'язку із шкалою свобода ($r = 0,68; p \leq 0,01$), відповідальність ($r = 0,58; p \leq 0,01$), інтернальність ($r = 0,44; p \leq 0,01$). Отримані кореляційні зв'язки, між

шкалами вказують на те, що коли досліджувані зіштовхуються з перешкодами, вони починають діяти, щоб подолати їх. Однак якщо побачать обхідний шлях, то відразу ж скористаються ним. Неприємну роботу постараються виконати, але з доброї волі зайві обов'язки на себе не візьмуть. На них можна поклатися, вони не підведуть. Їх не лякають ні нові доручення, ні далекі поїздки, ні ті справи, які на інших наводять переляк.

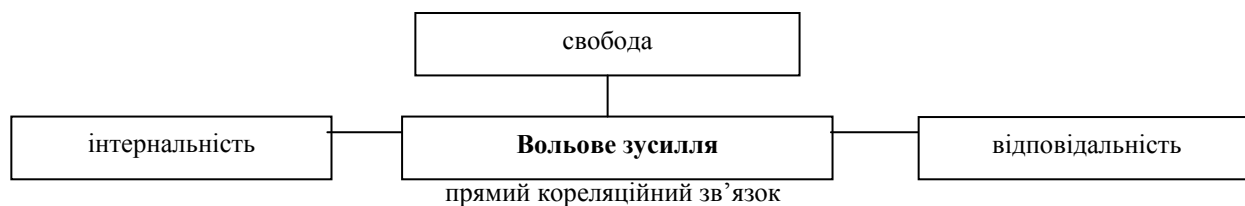

Рис. 4. Кореляційна плеяда 4: вольове зусилля

Внутрішній мотив (рис. 5) перебуває в прямому кореляційному зв'язку із шкалою самодистанціювання ($r = 0,72$; $p \leq 0,01$), свобода ($r = 0,48$; $p \leq 0,01$), відповідальність ($r = 0,36$; $p \leq 0,01$), інтернальність ($r = 0,55$; $p \leq 0,01$).

Отриманий кореляційний розподіл даних між шкалами вказує на те, що досліджувані безпосередньо пов'язані з процесом діяльності, виражають захопленість самим завданням, тими його аспектами, які надають виконанню завдання привабливості. Розглянута група елементів є віддзеркаленням тих характеристик ситуації, які виступають в ролі чинників, що безпосередньо спонукають суб'єкта до того чи іншого стилю дії, і є рушійними силами розвитку діяльності.

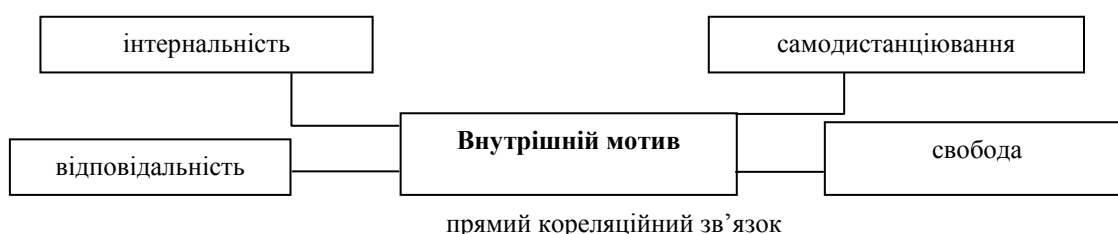

Рис. 5. Кореляційна плеяда 5: внутрішній мотив

Особистісна тривожність (рис. 6) перебуває в прямому кореляційному зв'язку із шкалою свобода ($r = 0,41$; $p \leq 0,01$) та екстернальність ($r = 0,70$; $p \leq 0,01$). Згідно даного розподілу кореляційних зв'язків, слід відзначити те, що тривожність впливає на успішність діяльності людей. Як встановлено, тривожність сприяє діяльності в достатньо простих для індивіда ситуаціях і заважає – в складних, при цьому істотне значення має початковий рівень тривожності людини.

Рис. 6. Кореляційна плеяда 6: особистісна тривожність

Інтернальність (рис. 7) перебуває в прямому кореляційному зв'язку із шкалою відповідальності ($r = 0,82$; $p \leq 0,01$). Тому, такі люди, вважають, що більшість важливих подій у їхньому житті – результат власних дій, що вони можуть ними керувати і відчувають відповідальність і за ці події, і за те, як складається їхнє життя в цілому. Вони мають емоційну стабільність, вони рішучі, відрізняються комунікабельністю, значним самоконтролем і стриманістю.

Рис. 7. Кореляційна плеяда 7: інтернальність

Отже, згідно отриманих результатів кореляційно значущими шкалами є: інтернальність, процес життя або інтерес і емоційна насиченість життям, намічений рівень мобілізації зусиль, вольове зусилля, внутрішній мотив, особистісна тривожність, локус контролю – або керованість життям. Ці шкали перебувають в прямих кореляційних зв'язках з іншими шкалами, опис яких було представлено. Опираючись на отримані кореляційні зв'язки можемо стверджувати, що у досліджуваних немає виражених екзистенційних проблем, що пов'язані з сенсом їхнього буття, а проблеми які існують мають цілком об'єктивне пояснення та раціональне вирішення.

Висновки та перспективи подальшого дослідження. Таким чином, екзистенційні проблеми людей, які виникають і загострюються внаслідок екстремальних умов, слід вивчати не лише на теоретичному, але і на практичному рівні. За результатами дослідження, у опитаних респондентів спостерігається високий рівень вольових зусиль, мотиваційних показників, середні показники тривожності, домінує високий рівень

самодистанціювання, самотрансценденції та відповідальності при інтернальному локусі контролю, вони вбачають мету в житті, задоволеність результативністю та емоційною насиченістю свого життя.

Перспективу подальших досліджень вбачаємо у створенні комплексної психологічної програми щодо ресоціалізації військовослужбовців у суспільство.

Список використаних джерел

1. Леонтьев Д.А. Психология свободы: к постановке проблемы самодетерминации личности / Д.А. Леонтьев // Психологический журнал. – 2000. – Т. 21. – № 1. – С. 15-23.
2. Підчасов Є.В. Аналіз соціально-психологічних проявів ПТСР в осіб, які приймали участь в бойових діях / Є.В. Підчасов, Г.І. Ломакін // Проблеми екстремальної та кризової психології: зб. наук. праць. – Харків: НУЦЗУ, 2011. – С. 86-98.
3. Ромек В.Г., Конторович В.А., Крукович Е.И. Психологическая помощь в кризисных ситуациях. / В.Г. Ромек, В.А. Конторович, Е.И. Крукович – СПб.: Речь, 2007. – 256 с.
4. Столяренко А.М. Экстремальная психопедагогика: учебное пособие для вузов. / А.М. Столяренко. – М.: Юнити-Дана, 2002. – 607 с.
5. Щербатых Ю.В. Избавиться от страха? Это просто! / Ю.В. Щербатых. – М.: ЭКСМО, 2006. – 256 с.

References

1. Leont'ev D.A. Psihologija svobody: k postanovke problemy samodeterminacii lichnosti / D.A. Leont'ev // Psihologicheskij zhurnal. – 2000. – Т. 21. – № 1. – С. 15-23.
2. Pidchasov Je.V. Analiz social'no-psyhologichnyh projaviv PTSR v osib, jaki pryjmaly uchast' v bojovyh dijah / Je.V. Pidchasov, G.I. Lomakin // Problemy ekstremal'noi' ta kryzovoi' psyhologii': zb. nauk. prac'. – Harkiv: NUCZU, 2011. – С. 86-98.
3. Romek V.G., Kontorovich V.A., Krukovich E.I. Psihologicheskaja pomoshh' v krizisnyh situacijah. / V.G. Romek, V.A. Kontorovich, E.I. Krukovich – Spb.: Rech', 2007. – 256 s.
4. Stoljarenko A.M. Jekstremal'naja psihopedagogika: uchebnoe posobie dlja vuzov. / A.M. Stoljarenko. – М.: Juniti-Dana, 2002. – 607 s.
5. Shherbatyh Ju.V. Izbavit'sja ot straha? Jeto prosto! / Ju.V. Shherbatyh. – М.: JeKSMO, 2006. – 256 s.

Резюме. Стаття посвящена дослідженню актуальної проблеми – психологічних змін екзистенційної наповненості особистості військовослужбовців в контексті розвитку екстремальних подій в Україні. Особу значимість в даному контексті приймають знання про те, що тривале перебування в умовах надзвичайної ситуації, з психологічної позиції, характеризується негативним впливом на психіку військовослужбовців широкого спектра загрозливих факторів. На основі проведеного кореляційного аналізу встановлено, що у досліджуємих немає виражених екзистенційних проблем.

Ключевые слова: екзистенція, екстремальні події, військовослужбовців, екзистенційна загроза, зона бойових дій.

Summary. The article investigates the actual problem – psychological changes existential fullness of individual soldiers in the context of extreme events in Ukraine. Of particular significance in this context acquire knowledge that a prolonged stay in an emergency situation from a psychological position, characterized by a negative impact on the psyche of soldiers threatening wide range of factors. Extreme situations, encouraging people to move beyond their «I» should make some impact on the entire system of individual attitudes to themselves and to the world, it is important not only situational factors conditioning the behavior but also the time of self and self-transcendence. Therefore, the results obtained by correlation analysis, correlation meaningful scales are: internal process or life interest and emotional richness of life planned level mobilization efforts, willpower, inner motive, personal anxiety, locus of control - or control life. These scales are in direct correlation with other scales described was presented. Thus, based on the obtained correlation can say that studied not expressed existential problems related to the meaning of their existence, and the problems that exist are completely objective and rational explanation of the decision. Based on the correlation analysis found that surveyed expressed no existential problems.

Key words: existence, extreme events, military, existential danger zone of hostilities.

УДК [159.922.8:316:454.52] - 028.16:378.147

О.І. АРТЕМОВА

РОЗВИТОК ВЕРБАЛЬНОЇ КРЕАТИВНОСТІ СТУДЕНТІВ-ПСИХОЛОГІВ В ПРОЦЕСІ ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ

У статті розкрито поняття креативного процесу, розглянуто поняття «вербальна креативність», яке трактується як один із різновидів зв'язного мовлення, продукування особистістю нових оригінальних мовленнєвих образів і сюжетів на основі інтуїтивного мислення, продуктивно-творчої уяви, фантазії, що супроводжується інтелектуально-мовленнєвою активністю і словесною творчістю. Визначено особливості розвитку вербальної креативності майбутнього практичного психолога, яка реалізується через комунікативні